

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2006

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ

Μακαριότατε Αρχιεπίσκοπε Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Κύριε Χριστόδουλε,
Κύριε Υφυπουργέ, Εκπρόσωπε του Πρωθυπουργού και της Κυβέρνησης,
Κύριε Αντιπρόεδρε της Βουλής των Ελλήνων,
Εκπρόσωπε της Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων,
Κύριε εκπρόσωπε της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης,
Κύριε τέως Πρόεδρε της Δημοκρατίας,
Κύριοι εκπρόσωποι των Κομμάτων,
Κύριε Γενικὲ Γραμματέα του Υπουργείου Εθνικῆς Παιδείας και Θρησκευμάτων,
Κυρίες και Κύριοι Ακαδημαϊκοί, Κυρίες και Κύριοι Καθηγητὲς Πανεπιστημίου, Κυρίες και Κύριοι,

Ἡ Ακαδημία Αθηνών, ὅπως και πολλὰ ἄλλα Πνευματικὰ Ἰδρύματα τῆς χώρας, ἐορτάζει σήμερα τὴν 66^η ἐπέτειο ἐνὸς μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἔπους τῆς Ἀλβανίας, τοῦ ἔπους τοῦ '40 ἢ τοῦ, ὅπως πολλοὶ τὸ ὀνομάζουμε, ἱστορικοῦ ΟΧΙ τῆς χώρας μας στὴ φασιστικὴ Ἰταλία πρῶτα και στὴ ναζιστικὴ Γερμανία λίγους μῆνες ἀργότερα.

Τὴν πανηγυρίζουμε αὐτὴ τὴν ἐπέτειο, λόγω γνωστῶν στεγαστικῶν προβλημάτων, στὴ φιλόξενη αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνών, τοῦ ἀδελφοῦ μὲ τὴν Ακαδημία Πανεπιστημιακοῦ Ἰδρύματος. Εὐχαριστῶ ἐκ μέρους τῆς Ακαδημίας τὸν Πρύτανη και τὴ Σύγκλητο γιὰ τὴ φιλοξενία τους.

Τὰ 66 χρόνια εἶναι πολλὰ γιὰ τὰ ἄτομα. Οἱ ἀναμνήσεις σβήνουν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου και ὁ βιολογικὸς κύκλος, ὅσων βίωσαν τὰ γεγονότα, σιγά-

σιγά κλείνει. Ακόμα και οι αναπαραστάσεις των γεγονότων αυτών από τους βιολογικούς και ιστορικούς κληρονόμους ξεθωριάζουν και εντάσσονται στο τελετουργικό των έπετειακών στερεοτύπων. Όταν μάλιστα συνυφαίνονται μόνο με τις αφηγηματικές και δοξαστικές αναφορές και δεν χρησιμεύουν κάθε φορά ως μία νέα άφετηρία προσπαθειών σύνδεσης όσων συνέβησαν και όσων συμβαίνουν σήμερα. Όταν δεν χρησιμεύουν ως δεξαμενή πλούσια σε διδάγματα και ως στοιχεία που ενισχύουν την έθνική μας αυτοσυνείδηση και στην προκειμένη περίπτωση δεν οδηγούν σε μία διαυγέστερη, πιο νηφάλια, πιο συνετή επισκόπηση του ιστορικού πλαισίου όπου τοποθετούνται τα γεγονότα αυτά. Όταν το ΟΧΙ του '40 αντιμετωπίζεται ως μεμονωμένο αναμνηστικό ή ιστορικό συμβάν και δεν συνδέεται με ό,τι προηγήθηκε και ό,τι ακολούθησε αυτό το ιστορικό συμβάν.

Ο πόλεμος αυτός δεν ήταν τυχαίος, όπως ίσως κανένας πόλεμος δεν είναι τυχαίος. Ήταν ένας προαναγγελθείς πόλεμος, προϊόν σημαντικών ανακατατάξεων στον Ευρωπαϊκό χώρο στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Γεωπολιτικά, έθνικά και κοινωνικά αίτήματα, αλλά και συμφέροντα εξέθρεψαν ιδεολογίες και κινήματα που κυοφόρησαν τη δημιουργία ριζικών καθεστωτικών αλλαγών. Τα καθεστώτα που προέκυψαν με ιδεολογικά επιχρίσματα διαφόρου τύπου, έχοντας στην ίδια τους τη φύση ως πυρηνικό στοιχείο τον φυλετικό ήγεμονισμό και τον παγερμανισμό, οδήγησαν σε έναν κατακτητικό πόλεμο στην πιο άδίστακτη, στην πιο αποκρουστική για την αγκυριότητά του μορφή.

Η χώρα μας δεν ήταν άμοιρη των εξελίξεων αυτών. Η γεωγραφική μας θέση και τα γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά συνεπακόλουθα την καθιστούσαν αναγκαστικά μέρος αυτών των εξελίξεων. Μετά από ποικίλους κλυδωνισμούς, έσωτερικές έριδες, κινήματα που αποπροσανατόλιζαν τον λαό από τα πραγματικά του προβλήματα, επικράτησε τελικά, μια είκονική, κοινωνική συνοχή κάτω από τους συγκεντρωτικούς και καταπιεστικούς μηχανισμούς ενός δικτατορικού πολιτεύματος. Όμως, παρά την επιφαινόμενη ιδεολογική του συγγένεια με τα φασιστικά και ναζιστικά πρότυπα, αυτό το καθεστώς κρατούσε απόστάσεις ύπαγορευμένες από τις γεωπολιτικές ιδιαιτερότητες της χώρας, απέναντι σ' αυτά τα καθεστώτα. Έτσι, μέσα σ' αυτό το επιδερμικά ουδετεροποιημένο κλίμα αλλά με τον πόλεμο να έχει ήδη ανάψει και το ένα κράτος μετά το άλλο με ιδεολογική σημαία τον ζωτικό χώρο και με την τακτική του "Blitz Krieg" είχε θέσει υπό την κυριαρχία του το σύνολο της Ευρώπης. Ο μέσος Έλληνας ήταν ο παθητικός

και ίσως ο φοβισμένος θεατής, χωρίς καθοδήγηση, συναλλάσσοντας μέσα στην καθημερινότητά του, τις ατομικές του συμπάθειες και τους φόβους για το ένα ή το άλλο στρατόπεδο των έμπολέμων. Ένα γεγονός, όμως, τάραξε τα φαινομενικά τουλάχιστον ήρεμα νερά της συνειδήσης του μέσου Έλληνα: ο τορπιλισμός της «Έλλης» στις 15 Αυγούστου του 1940. Το γεγονός αυτό πέρα από τα άλλα, έχει ένα συμβολικό χαρακτήρα. Και προπαντός λειτούργησε ως άφυπνιστικό έρεθισμα. Αφύπνισε τους έφησυχάζοντες και έκανε αισθητή την απειλή πολέμου. Το κυριότερο, ο μέσος Έλληνας εισέπραξε το γεγονός ως μία ύπουλη ενέργεια. Όπως έγραψε αργότερα από το μέτωπο που υπηρέτησε ως στρατιώτης ο κατόπιν Πρωθυπουργός και διακεκριμένος Ακαδημαϊκός «Μόνο για ένα πράγμα δεν είναι ποτέ έτοιμος ο άνθρωπος: για την Ατιμία». Το αντίτιμο του γεγονότος αυτού ήταν προφανώς η ζύμη που μετέτρεψε τις συνειδήσεις και προετοίμασε ψυχολογικά τους Έλληνες για τον επερχόμενο πόλεμο.

Το θέμα δεν είναι γιατί οι Ίταλοι φασίστες, και λίγους μήνες αργότερα οι Γερμανοί, εισέβαλαν στην Ελλάδα. Ούτε γιατί και ποιός είπε το ΟΧΙ. Δεν υπήρχε περιθώριο από πολιτικής αλλά και στρατιωτικής πλευράς για διλήμματα ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Όταν ο Μεταξάς απάντησε στον Ίταλο Πρόσβη "Alors c' est la guerre", τα Ίταλικά στρατεύματα είχαν αρχίσει ήδη να διαβαίνουν τη μεθόριο και σέ Έλληνικό έδαφος διεξήχθησαν οι πρώτες και αποφασιστικές μάχες. Το γιατί -αν υπάρχει ως έρώτημα ακόμα και σήμερα- αντέδρασε ο κόσμος, ο λαός αυτής της χώρας, με τον ένδοσιώδη τρόπο που αντέδρασε. Αυτό είναι το έρώτημα. Μια αντίδραση που δεν είχε τουλάχιστον επιδειξει στις τοτινές συνθήκες κανένας άλλος λαός.

Πολλά έχουν γραφεί και θα γραφούν περισσότερα. Ο πόλεμος έγινε για να εξασφαλιστεί ή έδαφική άκεραιότητα της χώρας και ο Έλληνας φαντάρος πολέμησε για την τιμή του ίδιου, της οικογένειάς του, των συμπατριωτών του. Ήταν ή φωνή των προγόνων, ήταν ή ιδεολογική και πολιτική αντίσταση στον φασισμό, ήταν ή ευκαιρία για κοινωνικές αλλαγές στη χώρα. Προφανώς ήταν όλα μαζί. Αλλά αυτό το ξέσπασμα του παλλαϊκού ένθουςιασμού, αυτό το πανηγύρι, αντί για πανικό στο άκουσμα της έναρξης του πολέμου, δεν μπορεί να είναι μόνο αυτό. Είναι ένα αδιαίρετο σύνολο, αλλά και ως σύνολο είναι ένα φαινόμενο ασυνήθιστο. Ένας μικρός λαός να μην πανικοβάλλεται μπροστά στην καταθλιπτική ή υπεροχή του εισβολέα, αλλά να ένθουσιάζεται από την προσδοκία της νίκης.

Η ιστορική σημασία του '40 είχε τα γνωστά επακόλουθα, την πείνα, την

ἀνέχεια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίστασιν, τὴν καθολικὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ ἀπέναντι στὸ καθῆκον.

Σημειώθηκαν καὶ ρωγμὲς στὴν καθολικότητα αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς. Ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ ἔπους τοῦ '40 εἶχε ἤδη ἐπαχθεῖ στὸ συλλογικὸ ἀσυνείδητο τοῦ λαοῦ μας.

Ὁ «πατριωτισμός» ἐμπεδώθηκε, ὅχι μόνο ὡς κληροδότημα τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τοῦ '21. Ἐμπεδώθηκε ὡς ἀξία, τῆς ὁποίας ἡ ὑπεράσπιση ἐνέχει καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς προσωπικῆς θυσίας.

Σήμερα, καλούμαστε αὐτὴ τὴν ἀξία νὰ τὴν συνδέσουμε μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα παγκόσμια πραγματικότητα. Νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὶς νέες προκλήσεις. Νὰ συνυψάνουμε τὸν πατριωτισμὸ μὲ τὴ γνώση, ἀλλὰ καὶ τὶς πολιτικὲς ἀξίες, τῶν ὁποίων ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχουμε πλούσια ἀποθέματα. Νὰ κεφαλαιοποιήσουμε τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς θυσίες, ὅσων προηγήθηκαν, σὲ ἓναν ἀγώνα γιὰ καλύτερη θέσιν στὴν παγκόσμια κοινότητα, μὲ τὴν Παιδεία μας, τὶς γνώσεις μας καὶ τὶς ἀξίες μας. Νὰ παραδειγματιστοῦμε ἀπὸ τὸ ἔπος τοῦ '40 καὶ τὴν καθολικὴν ἀντίστασιν στὴν κατοχὴ καὶ νὰ ἀφυπνίσουμε καὶ πάλι σὲ καιρὸ εἰρήνης τὶς ἀρετὲς ἐκεῖνες, ποὺ ὁ πόλεμος τοῦ '40 εἶχε ἀναδείξει.

Τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας θὰ ἐκφωνήσῃ, μετὰ ἀπὸ ἔγκρισιν τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ὁ συνάδελφος ἀκαδημαϊκός, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου, κ. Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας του εἶναι: *Τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα μιᾶς Ἐποποιίας*.

Παρακαλῶ τὸν Σεβασμιώτατο νὰ ἀνέλθῃ στὸ βῆμα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΑΤΑΠΙΣΤΕΥΜΑ ΜΙΑΣ ΕΠΟΠΟΙΪΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ

Ἐξήντα ἔξι ὁλόκληρα χρόνια πέρασαν ἤδη ἀπὸ τὴν νύχτα ἐκείνη τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ὅταν ὁ Ἰταλὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα μετέφερε στὸν τότε Πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδας τὸ ἰταμὸ τελεσίγραφο, ποὺ δήλωνε ὅτι, ἂν δὲν γίνονταν δεκτοὶ οἱ ὅροι του, ἡ ἰταλικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας θὰ ἀρχίζε στὶς 6 τὸ πρωί. Ἦταν μία ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς στιγμές, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ χρόνος γίνεται καιρὸς, καὶ τὰ δευτερόλεπτα φορτίζονται μὲ σπουδαιότητα αἰώνων. Τὸ “ὄχι” τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ στὸ τελεσίγραφο αὐτὸ ἔταμε τὸν χρόνο στὸ “πρότερον” καὶ τὸ “ὕστερον”, χαράσσοντας ἓνα ὁρόσημο, ποὺ θὰ σημάδευε γιὰ πάντοτε τὴν ἱστορία.

Ἡ τομὴ αὐτὴ στὸν ροῦ τοῦ χρόνου καὶ τὴν πορεία τῆς ἱστορίας δὲν ὑπῆρξεν ὑπόθεση ἑνὸς ἀνθρώπου. Σύσσωμος ὁ ἐλληνικὸς λαὸς μὲ μιὰ πρωτοφανῆ καὶ ἀνεξήγητῃ ἐνότητα καὶ σύμπνοια ταυτίστηκε μὲ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοῦ κυβερνήτου του. Διερωτᾶται μάλιστα κανεὶς, ἐὰν ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι αὐτό, καὶ μόνον αὐτό, ἀπαιτοῦσε ὁ ἐλληνικὸς λαός. Αὐτὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς ἀπολογούμενος, κατὰ κάποιον τρόπον, γιὰ τὴν ἀπόφασή του τὴν 30ῇ Ὀκτωβρίου κατὰ τὴν ὁμιλία του πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ συντάκτες τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. “Γνωρίζω, εἶπε, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ ἄλλο τι αὐτὴν τὴν στιγμήν. Διότι εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπερίσπαστος εἰς τὴν φυσικὴν εὐθυκρίσιάν του καὶ ὑπερηφάνειαν”.

Πράγματι, ἔτσι ἦταν. Ἀποτελεῖ κοινὸν τόπον ἡ ἔξαρση τῆς ψυχικῆς ἐνότη-
τας, καὶ τοῦ ἐνδουσιασμοῦ, αἰσθημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα εἰσῆλθε τότε στὸν πόλεμο σύσσωμος ὁ ἐλληνικὸς λαός, ὑπερβαίνοντας τὶς πολιτικὲς καὶ ἄλλες ἀντιπαραθέσεις του, καὶ τὴν ἴδια ἀκόμη τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ ἀνελεύθερο καθεστῶς, ποὺ τὸν κυβερνοῦσε τότε. Ὅσοι ἔζησαν τὴν ἡμέρα ποὺ κηρύχτηκε ὁ πόλεμος, ἔχουν πολλὰ νὰ διηγηθοῦν γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο δέχτηκαν τότε οἱ Ἕλλη-
νες τὸν πολεμικὸ συναγερμὸ. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ φιλόλογος Δικαῖος Βαγιακά-
κος, μᾶς ἀφῆσε στὸ Ἡμερολόγιό του τὴν ἐξῆς περιγραφή:

Ὡρα θ πρωινή,
 ἔνα ἀπαίσιο δαιμονικὸ σφύριγμα καλοῦσε τὴν πόλι τῆς Παλλάδος σὲ γενικὸ συναγερμό.

Ἀγωνία καὶ ἀνατριχίλα διέδραμε τὸ κορμὶ ὅλων. Μισόγυμνοι πετιῶνται στοὺς δρόμους ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά...

Πόλεμος! Πόλεμος! ἦταν ἡ λέξη πού πετοῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Πόλεμος! Ἐπιστράτευσις! Συναγερμός!

Τὸ τραῖνο ἀγκομαχώντας ἀπ' τὸ βαρὺ φορτίο μᾶς φέρνει στὴν Πελ/νησο.

Τὰ χωριά δείχνουν καὶ αὐτὰ τὴν πολεμικὴ ὄψη τῆς χώρας.

Ἐσθήκωμα γενικὸ στοὺς διαφόρους σταθμούς. Θέαμα συγκινητικό.

Σὲ κάθε σταθμὸ γυναῖκες τοῦ λαοῦ μὲ ζωγραφισμένη τὴ συγκίνηση στὸ πρόσωπο, ἀλλὰ καὶ μὲ θαρραλέα καρδιὰ μᾶς εὔχονται “στὸ καλὸ”.

Ὅλοι οἱ ἐνδιάμεσοι σταθμοὶ γιομαῖτοι κόσμο. Κόβουν δάφνες καὶ στολίζουν τὸ τραῖνο.

Αὐτὸ τὸ μεγαλειῶδες φρόνημα κράτησε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἑλληνοῖ-ταλικοῦ πολέμου καὶ συνεχίστηκε στὴ Γερμανικὴ Κατοχή. Οἱ κακουχίες, οἱ στερήσεις, οἱ ἀμέτρητες θυσίες σὲ κόπο, ἀλλὰ καὶ σὲ αἷμα, δὲν στάθηκαν ἱκανὲς νὰ κάμψουν τὸ φρόνημα αὐτὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἀκόμα καὶ ὅταν ὅλα ἔδειχναν ὅτι “τὸ τελευταῖον ἐκθάν” θὰ ἀπεδείκνυε μάταιον καὶ παράλογον “ἔκαστον τῶν πρὶν ὑπαρξάντων”. Ἀλλ' ἦταν ἄραγε μάταιος ὅλος αὐτὸς ὁ ὄγκος τῶν θυσιῶν; Ἀφῆσε κάτι πίσω του ἢ ἦταν μιὰ ἐξαρση συναισθηματικὴ, προσωρισμένη νὰ γίνεῖ ἀπλῶς μιὰ ἀνάμνηση ἐνὸς ἐνδόξου παρελθόντος;

Ἀποτελεῖ κοινὴ καὶ ἀδιαμφισβήτητη διαπίστωση ὅτι ὁ πόλεμος στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας μὲ τίς ἐντυπωσιακὰς ἐπιτυχίες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συνετέλεσεν ἀποφασιστικὰ στὴν τελικὴ νίκη τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων ἐπὶ τοῦ Ἄξονος. Κρινόμενες, συνεπῶς, μὲ τὸ μέτρο τῆς ἀμέσου ἀποτελεσματικότητος οἱ θυσίες τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦταν μάταιες. Συνέβαλαν στὴν τελικὴ νίκη τοῦ ἐλευθέρου κόσμου ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ φασισμοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐποποιΐα τοῦ '40 δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθεῖ μόνον μὲ τὸ μέτρο τῆς πολεμικῆς τῆς χρησιμότητος. Ἡ σπουδαίότητά της συνίσταται στὸ ὅτι, πάνω ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ της σημασίαν, ὑπῆρξεν ἓνα γεγονός **πνευματικόν**. Στὸ βαθύτερον αὐτὸ πνευματικὸ νόημα τῆς μεγάλῃς ἐποποιΐας ἃς ἐστιᾶσουμε τὴν προσοχή μας στὴ σημερινὴ μας ὁμιλία. Διότι μόνον ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ μετατρέψουμε τὴ σημερινὴ ἐπέτειο ἀπὸ πανηγυρισμὸ καὶ καυχσιολογία γιὰ ἐπιτεύγματα ἄλλων

γενεών σὲ νοηματισμὸ τῆς ἴδιας τῆς υπάρξεώς μας. Καὶ διότι μόνον ἔτσι θὰ ἀναδείξουμε τὴ διαχρονικὴ ἀξία τοῦ γεγονότος ποὺ τιμοῦμε σήμερα.

1. Ὅταν ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀπευθυνόταν στοὺς ἐκπροσώπους τῶν μέσων ἐνημερώσεως τὴν ἐπομένη τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἔλεγε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ποὺ ἤδη ἀνέφερα, καὶ τὰ ἑξῆς βαρυσήμαντα γιὰ τὸ πνευματικὸ τους βάρος:

“Ἐν τούτοις, πρέπει νὰ σᾶς ἐπαναλάβω ὅ,τι ἐπισημότερον διεκήρυξα ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν. Ἡ Ἑλλάς δὲν πολεμᾷ διὰ τὴν Νίκην. Πολεμᾷ διὰ τὴν δόξαν”.

Τὰ λόγια αὐτὰ ἐκφράζουν τὸ βαθύτατο πνευματικὸ περιεχόμενο τοῦ φρονήματος καὶ τῶν κινήτρων, ποὺ ὁδήγησαν τὴν Ἑλλάδα στὴν ἀπόφαση νὰ πολεμήσει. Ἡ Ἰταλία ἦταν μεγάλη δύναμη, καὶ φυσικὰ εἶχε πίσω της τὴν ὑποστήριξη μιᾶς πανίσχυρης Γερμανίας. Θὰ ἦταν ἀσυγχώρητη ἀφέλεια νὰ πιστεύει τότε ἡ μικρὴ μας χώρα ὅτι ὁ πόλεμος θὰ ἦταν ὅπωςδὴποτε γι’ αὐτὴν νικηφόρος, δοθέντος μάλιστα ὅτι ἦταν ἔντονη ἀκόμα ἡ πικρία της ἀπὸ τὴν εἰς βάρος της ἐρωτοτροπία τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας μὲ τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῆς οἰκοδομουμένης τότε Βαλκανικῆς Συνεννόησεως, καὶ ὅτι ἔβλεπε τὴν τύφλωση τῆς Δύσεως, ποὺ θεωροῦσε τὴ Γερμανία ὡς προμαχῶνα κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐνα μῆνα, ἄλλωστε, πρὸ τῆς ἰταλικῆς εἰσβολῆς στὴν Ἀλβανία ἡ Ἀγγλία ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ πληρώσει τὰ χρέη της! Ἐτσι ὁ Μεταξᾶς –καὶ μαζί του ὁ ἑλληνικὸς λαός– ἀποφασίζουν νὰ πολεμήσουν χωρὶς ἐλπίδα νίκης. Ὁ Μεταξᾶς τὸ ὁμολογεῖ ἀπεριφράστως στὴ μνημονευθεῖσα ὁμιλία του πρὸς τοὺς ἐκδότες καὶ τοὺς δημοσιογράφους:

“Ἰπάρχουν στιγμὲς κατὰ τίς ὁποῖες ἓνας λαὸς ὀφείλει, ἂν θέλῃ νὰ μείνῃ μεγάλος, νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ πολεμήσῃ ἔστω καὶ χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα νίκης. Μόνον διότι πρέπει”.

Δύο εἶναι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐξαρθοῦν ὡς πνευματικὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς στάσεως.

α) Ἡ δόξα δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ νίκη. Ἡ νίκη ἀναφέρεται στὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς πράξεως. Ἡ δόξα ἀφορᾷ στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργεῖται ἡ πράξη. Δυνατὸν νὰ νικήσῃ κάποιος μετερχόμενος δολίους τρόπους ἢ ἐπιφέροντας καταστροφὰς ἀθῶων καὶ ἀδυνάτων. Ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως ἡ νίκη αὐτὴ εἶναι ἄδοξος. Ἀντιθέτως, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἡττηθεῖ ἐν τέλει, ἀλλὰ νὰ ἔχει κερδίσει κλέος πνευματικὸ, εἴτε διότι πολέμησε γενναῖα, εἴτε διότι τὸ κίνητρο καὶ ὁ σκοπὸς του ὑπῆρξαν πνευματικά, ὑπαγορευόμενα ὄχι ἀπὸ τὴ δίψα τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἄλλων ἢ τῆς ἐπεκτατικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ὑποδούλω-

σης τῶν ἀντιπάλων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄμυνα τῶν πατρίων καὶ τὴν προστασία τῶν ἀδυνάτων.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα καὶ πρότυπο μιᾶς τέτοιας δόξας προβάλλει ἡ Χριστιανικὴ πίστη στὸν Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὴν Καινὴ Διαθήκη, καὶ ἰδιαίτερα στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὁ Σταυρὸς προβάλλεται ὡς “δόξα” τοῦ Χριστοῦ: “Νῦν (δηλαδὴ τὴν ὥρα τοῦ Σταυροῦ) ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου” (Ἰωάν. 13, 31).

Ὁ Ἐσταυρωμένος εἶναι ὁ πλέον ἡττημένος τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ στὴν πάλη Του μετὰ τὸ κακὸ θανατώνεται ταπεινωμένος. Ἡ δόξα Του ἔγκειται στὸ ὅτι ἡ θυσία Του εἶχε ὡς κίνητρο καὶ ὡς σκοπὸ τὴν Ἀγάπη, αὐτὴ τὴν ὑπέρτατη πνευματικὴ ἀξία, ἡ ὁποία παραμένει ἀήττητη. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἔγινε σύμβολο νίκης, ἀφοῦ ἡ θυσία Του νικᾷ τὸ κακὸ διὰ τῆς Ἀγάπης, τῆς ὁποίας ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο παραμένουν ἀκλόνητα στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων κάθε ἐποχῆς.

6) Τὸ νὰ μάχεται κανεὶς χωρὶς καμμιά ἐλπίδα νίκης, μόνο διότι πρέπει, ἀκούγεται ὡς παραφροσύνη. Σχετικοποιεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς Realpolitik, μετὰ τὴν ὁποία πορεύεται κατὰ κανόνα ἡ διπλωματία τῶν κρατῶν, αὐτὴ ποὺ τόσο αὐτάρεσκα αὐτοαποκαλεῖται “ἡ τέχνη τοῦ ἐφικτοῦ”. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶναι πάντοτε ἡ καλύτερη λύση, καὶ πρέπει νὰ προτιμᾶται μόνον ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖον κακόν, ἀλλὰ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ χάρη καὶ μόνον τῆς εὐημερίας καὶ τῶν ἀπαιτήσεών της, ὅταν διακυβεύονται ὑψίστα πνευματικὰ ἀγαθὰ, δὲν φαίνεται νὰ ἄρμοζε σ’ αὐτοὺς ποὺ ἔγραψαν τὴν ἐποποιίαν τοῦ ’40.

Ἔτσι, τιμώντας τὴν ἐποποιίαν τοῦ ’40 μοιάζει σὰν νὰ τιμοῦμε τὴν παραφροσύνη. Ἰδιαίτερα οἱ γενεές, ποὺ ἐπέζησαν ἢ ἐπακολούθησαν, πολὺ συχνὰ ἀντιμετώπισαν τὸν πειρασμὸ νὰ θεωρήσουν ἐντελῶς ἀσύμφορη γιὰ τὴ χώρα μας τὴν προσφορὰ τόσων θυσιῶν στὸν πόλεμο ἐκεῖνο, καθὼς βλέπουν τοὺς ἰσχυροὺς συμμάχους, ποὺ τότε χαρακτηρίζαν ὡς “ἥρωες” τοὺς στρατιῶτες μας, νὰ ἀδικοῦν κατάφωρα τὸν ἐλληνισμό, καὶ ὅχι μόνο νὰ μὴν τοῦ ἀποδίδουν ὅσα τοῦ ὑποσχέθηκαν, καὶ ὅσα δικαίως τοῦ ἀνήκουν, ἀλλὰ καὶ νὰ χαρίζουν τμήματά του σ’ ἐκείνους, ποὺ τὴν ὥρα τοῦ πολέμου προτίμησαν μετὰ σύνεση καὶ ρεαλισμὸ νὰ μείνουν οὐδέτεροι καὶ ἐκτὸς κάθε θυσίας. Πῶς νὰ βροῦν τὸ κουράγιο οἱ γενιὲς αὐτὲς νὰ ἐκτιμήσουν εἰλικρινά, μετὰ θαυμασμὸ καὶ διάθεσιν μιμνήσεως, αὐτοὺς ποὺ ἔγραψαν τὴν ἐποποιίαν τοῦ ’40;

Καὶ ὅμως, ἂν κάτι ἔχει νὰ μᾶς πεῖ ἡ σημερινὴ ἐπέτειος, εἶναι πῶς σὲ τελικὴ ἀνάλυση τὸ ἀληθινὸ συμφέρον ἑνὸς λαοῦ δὲν βρίσκεται στὴν ἄμεση εἰσπραξία

τῶν ὠφελημάτων καὶ κερδῶν, ποὺ συνεπάγονται οἱ θυσίες του, ἀλλὰ στὴν γενικότερη ὠφέλεια τῆς εὐρύτερης ἀνθρώπινης κοινότητας, μέσα στὴν ὁποία ζεῖ καὶ κινεῖται. Ἐτσι ὁ ἐλληνισμὸς μπορεῖ νὰ μὴν εἰσέπραξε τὰ ὠφελήματα τῶν θυσιῶν του, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀνῆκαν, ζεῖ ὅμως καὶ ἀναπνέει καὶ αὐτὸς τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας, ποὺ ἀπολαμβάνουν καὶ τὰ ἄλλα πολιτισμένα κράτη σήμερα, κάτι ποὺ ἴσως, ἂν ὄχι ἀσφαλῶς, δὲν θὰ συνέβαινε, ἂν δὲν ἐμάχετο τότε καὶ αὐτὸς ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους. Οἱ θυσίες, ἐπομένως, τοῦ '40 δὲν πῆγαν ἐπὶ ματαίῳ. Τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ποὺ προέκυψαν ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς θυσίες τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐλευθερία, ὁ σεβασμὸς τῆς ἐτερότητας καὶ ἄλλα ὅσα τότε ἐκινδύνευαν, καὶ ὅσα τραγικὰ καταπατήθηκαν στὸ Auschwitz καὶ ἄλλου, διασώθηκαν ὡς κτῆμα ὅλης τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητας, καὶ συνεπῶς, ὡς κτῆμα καὶ τῆς Ἑλλάδος. Αὐτῇ, ἄλλωστε, ὑπῆρξε ἡ μοῖρα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων: νὰ ἐμπλουτίζει μὲ πνευματικὲς ἀξίες τὴν ἀνθρωπότητα θυσιάζοντας πολλές φορές τὸ στενότερο ἐθνικὸ του συμφέρον.

2. Ἀλλά, ἂν καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ ἡ ἡγεσία του γνωρίζαν πολὺ καλὰ ὅτι ὁ ἀγώνας τῶν ἦταν ἄνισος καὶ ἡ νίκη ἀβέβαιη· ἂν καὶ προσέφεραν τὶς θυσίες τους γιὰ τὴν δόξα, καὶ ὄχι γιὰ τὴν νίκη· δὲν ἐγκατέλειψαν ποτὲ τὴν πίστη ὅτι ὅλα εἶναι δυνατά, ἀκόμα καὶ αὐτὴ ἡ νίκη. Ἡ ἐποποιΐα τοῦ '40 γράφηκε μὲ τὸ μελάνι τῆς πίστεως. Μᾶς ἀποκάλυψε τί εἶναι πίστη, μιὰ ἔννοια πολὺ συχνὰ παρεξηγημένη ἢ καὶ διαβεβλημένη μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ὀρθολογισμοῦ ποὺ μᾶς περιβάλλει. Τί εἶναι πίστη; Ὁ συγγραφέας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, ἐνὸς ἀπὸ τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, δίνει τὸν πιὸ ἀκριβῆ καὶ περιεκτικὸ ὅρισμό τῆς πίστεως:

“Ἐστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων” (κέφ. 11,1).

Πίστη δὲν εἶναι, ὅπως συνήθως νομίζεται, ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ προσυπογραφή ὀρισμένων δογμάτων ἢ λογικῶν προτάσεων. Πίστη εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀνθρωπίνως καὶ λογικῶς ἀδυνάτου ὡς δυνατοῦ, ὁ ἀπεγκλωδισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ποὺ περιορίζει τὸ ὑπαρκτὸ σὲ ὅσα ἐλέγχουν οἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ. Μὲ τὰ λόγια τοῦ Δροσίνη,

“Πίστη εἶναι ὅταν
ὅσο ἀλόγιστο καὶ πλάνο ὁ νοῦς κι ἂν τὸ ξέρη
ἥλιο προσμένεις τὰ μεσάνυχτα
κι ἀστροφεγγιὰ τὸ μεσημέρι”.

Αὐτὴ τὴν πίστη ἐπέδειξεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς κατὰ τὸν ἐλληνοϊταλικὸ πόλεμο τόσο στὰ μετόπισθεν ὅσο, καὶ πρὸ πάντων, στὸ μέτωπο τῆς μάχης. Ἐκεῖ, στὸ μέτωπο, ὁ στρατιώτης δὲν εἶχε νὰ παλαίψει μόνο μὲ ἓναν ἐχθρό, ποὺ εἶχεν ἀσύγκριτη ὑπεροπλία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς κακουχίες, μὲ τὸν ἴδιο τὸν θάνατο. Ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ πιστεύει ὅτι οἱ ἀνθρώπινες, οἱ σωματικὲς δυνάμεις του ἦταν ἀνεξάντλητες, πὼς ἢ ψυχὴ του μποροῦσε νὰ προστάξει τὸ σῶμα του καὶ ἐκεῖνο νὰ ὑπακούει, ἔτσι χωρὶς ὅρια, σὰν νὰ ἦταν καὶ αὐτὸ ἀθάνατο. Εἶναι συγχλονιστικὲς οἱ σχετικὲς περιγραφὲς τοῦ Βαγιακάκου στὸ Ἡμερολόγιό του ποὺ μᾶς χάρισε δημοσιευμένο ὁ “Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων” μὲ τὴν εἰσαγωγὴ καὶ ἐπιμέλεια τῆς Ἑλένης Μπελιά:

“Ἡ πορεία (πρὸς τὴν Πίνδο) γίνεται μέσα σὲ λάσπη, σκοτάδι, πίσσα, ὀμίχλη... Ἡ φύσις ἀγρία. Περνάμε σὲ ἀγριες ρεματιές. Ἀνεβαίνομε στὶς κορυφὲς τῆς Πίνδου. Τὸ σκοτάδι εἶναι πίσσα. Βαδίζομε μὲ τὰ αὐτιά... Ἡ ἄνοδος πρὸς τὸ ὕψωμα τῆς Κουτσούφλιανης ἦταν μαρτυρικὴ. Λάσπες, βροχή. Μὲ μεγάλη ταλαιπωρία φτάνομε ἐπὶ τέλους στὸν τόπο τοῦ καταυλισμοῦ. Ἐκεῖ μᾶς περίμενε μεγάλο μαρτύριο. Ἡ λάσπη γόνα. Νὰ κατασκηνώσης καὶ ποῦ;”

Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Ὀδυσσέα Ἐλύτη στὸ “Ἀξιον Ἑστί”, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀγγελου Βλάχου στὸ “Μνῆμα τῆς Γρηᾶς”. Ὁ τελευταῖος, λὲς καὶ ἀντιγράφει τὸν Βαγιακάκο, περιγράφει τὴν ἴδια πορεία μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια:

“Ἡ πορεία γίνεται λασποπάτημα. Λάσπη! Λάσπη τῆς Ἀλβανίας! Στοιχειό της καὶ φοβέρα της, κι ἐχθρὸς ἄπιαστος κι’ ἀνίκητος... Δὲν πρέπει οὔτε μία στιγμή νὰ χαλαρωθεῖς, οὔτε μία στιγμή νὰ ἀδρανήσεις. Πρέπει νὰ παλεύεις σὲ κάθε βῆμα μὲ τὴ λάσπη γιὰ νὰ μὴ σοῦ ρουφήξει τὰ πόδια... Περπατᾶμε στ’ ἀνοιχτά. Καὶ περνᾶμε πάλι ὥρες ποὺ παλεύουμε σκυφτοί, μὲ τὸν ἀέρα στὰ μοῦτρα, μὲ τὸ χιόνι ποὺ μᾶς δέρνει παγωμένες καμουτσικιές... Κάθε τόσο σταματᾶει ἡ φάλαγγα καὶ γυρίζομε νὰ κοιτάξομε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, σὰν μιὰ παρηγοριά, σὰν γιὰ νὰ δοῦμε πὼς καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, κι ἄλλα κορμιὰ ἐκτὸς ἀπὸ μᾶς βρίσκονται δῶ πάνω καὶ παλεύουν κι’ ἀγωνίζονται...”.

Ἄν παραθέτω τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, δὲν εἶναι γιὰ νὰ σᾶς πῶ κάτι καινούργιο, κάτι ποὺ δὲν τὸ ξέρατε. Εἶναι γιὰ νὰ σᾶς ἐρωτήσω: ποῦ βρέθηκε ὅλη ἡ χαλύβδινη ἀντοχή, ποῦ ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ μὴ λυγίσουν, νὰ μὴ ἐγκαταλείβουν τὰ ὅπλα τους, νὰ ἐπιμείνουν; Δὲν γνωρίζω ποιὲς εἶναι οἱ δυνατότητες ποὺ διαθέτει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ἴσως νὰ εἶναι ἄπειρες, ἴσως νὰ ἦταν ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀντοχή, ποῦ ἔδειξαν οἱ στρατιῶτες ἐκεῖνοι, χωρὶς νὰ χρει-

άζεται να αναζητήσουμε την εξήγηση έξω από την άπλη βιολογία. Διερωτώμαι όμως αν τα σώματα των σημερινών μας νέων, τα γυμνασμένα στα γυμναστήρια και καλοθρεμμένα, θα άντεχαν σε μία παρόμοια ταλαιπωρία. Αν τελικά μπορεί χωρίς κάποια παρόρμηση, κάποια εσωτερική πίστη, να συγκρουστεί κανείς με το αδύνατο, με τον ίδιο τον θάνατο. Αν δεν είναι φυσικότερο, πιο συνεπές προς το ένστικτο της αυτοσυντηρήσεως, να φεύγει κανείς αντί να επιμένει, όταν συγκρούεται με τον ίδιο τον θάνατο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να κάνουμε μία διευκρίνηση. Η πίστη, που χαλυβώνει την βιολογική αντοχή, δεν είναι ανάγκη να είναι πάντοτε συνειδητή. Μπορεί να όφειλεται σε μία στάση ζωής, σε ένα ήθος, που διαμορφώνεται μέσα σε ένα πνευματικό και πολιτισμικό περιβάλλον –και αυτό ακριβώς συνέβαινε στην περίπτωση της έποποιίας του '40. Πρόκειται γι' αυτό που ο Άγγελος Τερζάκης ονομάζει λεβεντιά, και που σημαίνει, όπως γράφει, “πέρα από το αρρενωπό ήθος, τη γενναιόδωρη παραδοχή της δραματικής ουσίας μιας ζωής ταγμένης έτσι κι αλλιώς στο Χάρο. Μια περιφρόνηση για τον άγονο θρήνο, μια πρόθυμη, άνεμελη προεπικύρωση της φυσικής νομοτέλειας. Όχι μοιρολατρική έγκαρτέρηση, όχι παθητική ύποταγή. Έντιμη και θαρραλέα τήρηση του άγραφου συμβολαίου που συντάσσεται με την ίδια τη γέννησή μας”.

Αυτό το ήθος, της λεβεντιάς απέναντι στον θάνατο, καλλιεργούσε επί αιώνες η Έκκλησία μας στα πνευματικά παιδιά της. Έχει δίκαιο ο Τερζάκης να ονομάζει το ήθος αυτό “έλληνικό λαϊκό γνώρισμα”. Αλλά θα ήταν άδικο να μὴν αναγνωριστεί η συμβολή της Όρθοδόξου Έκκλησίας μας στη διαμόρφωση αυτού του ήθους. Διότι τί άλλο έκανε η Έκκλησία μας όταν προέβαλλε τους μάρτυρες και τους όσιους της ως πρότυπα ανθρώπων, που περιφρονούν τον θάνατο, και αρνούνται να τον καταστήσουν φόβητρο και τελικό κριτή των αποφάσεων και πράξεών μας; Αν η πίστη δεν είναι μια λογική κατάφαση σε κάποια λογική πρόταση, όπως η ύπαρξη ή μη ενός “άνωτάτου όντος”, αλλά ένα ήθος, μια στάση ζωής, που πιστεύει στην υπέρβαση των φυσικών και βιολογικών όρίων, δηλαδή του ίδιου του θανάτου, με τον όποιον κονταροχτυπιέται άφοβα, τότε μπορούμε κάλλιστα να διακρίνουμε την πίστη πίσω από τη χαλυβδένια θέληση, που έκανε πραγματικότητα την έποποιία του '40.

Η πίστη αυτή δεν ήταν πάντοτε και μόνο ύποσυνειδητή, μια δύναμη διαμορφωτική ήθους, του ήθους της λεβεντιάς. Στο πιο μεγάλο μέρος του έλληνικού λαού η πίστη αυτή ήταν επώνυμη, έφερε το όνομα της Παναγίας. Όσο και αν θελήσουμε να αποκαθάρουμε την έποποιία του '40 από στοιχειά, που ύποτιμητικά

θὰ ὀνομάζουμε “θρησκοληψία”, γεγονὸς παραμένει ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ διαδραμάτισαν ρόλο οὐσιαστικὸ στὸ φρόνημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὶς δύσκολες ἐκεῖνες μέρες. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς “Ἑλλης” ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς τὴν ἡμέρα τῆς Παναγίας ἔδιξε τὸ ἐλληνικὸ φιλότιμο στὶς πιὸ εὐαίσθητες χορδές του. Μὲ “τὴν ἐκδίκηση τῆς ἀδικίας μπροστά του” –γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε τὰ λόγια τοῦ Ἑλύτη-, ὁ μέσος στρατιώτης ἐξοργίζεται ἀπὸ τὴν ἀδικη ἐπίθεση κατὰ τῆς πατρίδας του, καὶ ὀπλίζεται μὲ πείσμα. Θεωρεῖ τὸν ἀγῶνα του δίκαιο, καὶ δὲν ὑπολογίζει τὶς θυσίες. Σ’ ὅλο αὐτὸ τὸν ἀγῶνα του βλέπει παρούσα τὴν Παναγία. Εἶναι ἀναρίθμητες οἱ διηγῆσεις ὁραμάτων τῆς Παναγίας ἀπὸ τοὺς στρατιώτες, ποὺ μάχονται στὸ μέτωπο. Καὶ δὲν ἔχουν καμμία σημασία τὰ ὑπομεριδιάματα τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀφοῦ, οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ ὀρθολογισμὸς εἶχε παραχωρήσει τὴ θέση του στὴ μέθη τοῦ παραλόγου, τῆς πίστης στὸ ἀδύνατο. Ἄν ἡ πίστη δὲν εἶναι ἀπλῶς ἰδέα, ἀλλὰ προσωπικὴ σχέση, γιὰ τὸν Ἕλληνα στρατιώτη στὸ μέτωπο, ἀλλὰ καὶ τοὺς οἰκείους του στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά, ἡ πίστη δὲν ἦταν ἀπρόσωπη, ἦταν συνδεδεμένη μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας.

Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ τῶν μαχομένων στὸ μέτωπο στρατιωτῶν ἐνισχύονταν ἀπὸ τὴν παρουσία ἐκεῖ στρατιωτικῶν ἱερέων, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐνεψύχωναν μὲ ὁμιλίες καὶ τελοῦσαν Λειτουργίες. Τὰ γράμματα τῶν ἱερέων αὐτῶν ἀπὸ τὸ μέτωπο, τὰ ὅποια ἔχουν διασωθεῖ, εἶναι συγκινητικά. Λειτουργίες σὲ χαράδρες, γιὰ νὰ διασφαλιστεῖ τὸ ἀπυρόβλητο, μὲ πέτρες μεταμορφωμένες σὲ Ἁγία Τράπεζα, καὶ μὲ τοὺς στρατιώτες νὰ κοινωνοῦν ἀφοῦ ἔχουν νηστεύει τὴν προηγούμενη, ἔρχονταν νὰ συμπληρώσουν τὶς Παρακλήσεις τῶν μανάδων καὶ τῶν συγγενῶν στὶς ἐκκλησίες τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεων. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσανθος, ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ μορφή, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε καὶ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὡς τακτικὸ τῆς μέλος, ὀργανώνει στὴν Ἀθήνα τὴ φιλανθρωπικὴ βοήθεια πρὸς τὶς οἰκογένειες τῶν μαχομένων, ἐπισκέπτεται προσωπικῶς τοὺς τραυματίες καὶ ἀποστέλλει κληρικοὺς στὸ μέτωπο. Ἡ Ἐκκλησία σύσσωμη πρωτοστατεῖ στὸν ἐθνικὸ ἀγῶνα.

Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ διάσταση τῆς ἐποποιΐας τοῦ ’40 δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ πρωτόγνωρο στὴν ἱστορία τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας εἶχεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἀκόμη χρόνους τοῦ ἐλληνισμοῦ θρησκευτικὸ χαρακτήρα. “Ἡ Μητέρα Γῆ διὰ τοὺς ἀρχαίους –γράφει ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης Συκουτρῆς– δὲν εἶναι ἀπλὴ ποιητικὴ μεταφορά... Ἰδιαιτέρως... τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς προσκολλησεως εἰς τὴν πατρικὴν των γῆν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι... Καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτὴ προσλαμβάνει ἕναν αὐτόχρημα θρησκευτικὸ χαρακτήρα. Καμμιάς ἄλλης ἐλληνικῆς

πόλεως τὰ παιδιά δὲν ὁμιλοῦν μὲ τόσῃν κατάνυξιν, μὲ τόσῃν περιπάθειαν διὰ τὴν πατρικὴν των γῆν, ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς”.

Ἡ Πατρίδα γιὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι ἱερή. Καὶ ἱερὸ εἶναι κάτι βαθεῖα δεμένο μὲ τὴν ἴδια τὴν υπόστασή μας, κάτι ποὺ προκαλεῖ τὴν εὐλάβειά μας. Εἶναι ὁ τόπος ὅχι τόσο τῆς βιολογικῆς μας γέννησης –πρᾶγμα ποὺ σὲ πολλές περιπτώσεις μπορεῖ νὰ μὴν ἰσχύει– ὅσο ὁ τόπος τῶν τάφων τῶν ἀγαπημένων μας. Ἀγαποῦμε τὸν τόπο μας ὅχι γιατί μᾶς δίνει τὰ πρὸς τὸ ζῆν –αὐτὰ μπορούμε πλέον νὰ τὰ προμηθευτοῦμε καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους– ὅσο γιατί ἀγαποῦμε ἐκείνους ποὺ τὸν ἀγάπησαν, ποὺ τὸν πότισαν μὲ τὸν ἰδρώτα καί, ἐνίοτε, τὸ αἷμα τους, καὶ ποὺ παρέδωσαν στὴ γῇ του ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν πάλη τους μὲ τὸν θάνατο. Καὶ ἡ εὐλάβεια αὐτὴ κάνει τὴν Πατρίδα ἔννοια ἱερή καὶ ἐπιβάλλει τὴν υπεράσπισή της.

Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ φιλοπατρία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ’40. Στὶς ἰταμὲς ἀξιώσεις τῶν Ἰταλῶν ἔβλεπαν νὰ ἀπειλεῖται ὅ,τι εἶχαν ἱερώτερο. Δὲν ἤθελαν νὰ κατακτηθοῦν, ἤθελαν νὰ ἀμυνθοῦν. Καὶ ὅταν ἀκόμα πανηγυρικὰ εἰσέβαλαν στὴν Κορυτσά καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὸ αἶσθημά τους ἦταν πὼς δὲν κατακτοῦν ξένη γῇ, ἀλλὰ πατοῦν σὲ χῶμα ποὺ φιλοξενοῦσε τοὺς οἰκείους τους.

3. Ἔτσι, ἡ ἱερότητα τῆς γῆς, ἡ υπεράσπιση τῆς Πατρίδας, ἔπαιρνε γιὰ τοὺς μαχητὲς τοῦ ’40 μιὰ ἔννοια προσωπική. Ἀγαποῦσαν τὴν Πατρίδα, γιατί αἰσθάνονταν δεμένοι μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς –νεκροὺς καὶ ζωντανούς– ὅχι γιατί ἐνοιωθὰν ἰδιοκτῆτες τῆς. Ἄλλοι λαοὶ κατακτοῦν περιοχὲς γιὰ νὰ αὐξήσουν τὴν εὐημερία τους ἢ τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσχύ τους. Οἱ μαχητὲς τῶν Ἀλβανικῶν βουνῶν εἶχαν συνέχεια στὴ σκέψη τους τοὺς ἀνθρώπους τους, αὐτοὺς ποὺ ἄφησαν πίσω τους καὶ ποὺ ἀγωνιοῦσαν νὰ ξαναδοῦν. Ἄν ἀνατρεξοῦμε καὶ πάλι στὸ Ἡμερολόγιο καὶ τὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Βαγιακάκου θὰ καταληφθοῦμε ἀπὸ συγκίνηση. Ὁ ἀγῶνας γίνεται μὲ τὸ ἓνα πόδι στὸ μέτωπο καὶ μὲ τὸ ἄλλο στὰ μετόπισθεν, στοὺς ἀγαπημένους. Ὁ μαχητὴς τοῦ ’40 δὲν μάχεται γιὰ ιδέες, ἀλλὰ γιὰ πρόσωπα. Ὅσο καὶ ἂν προσφέρεται τὸ ἔπος τοῦ ’40 γιὰ ἰδεολογικὴ ἀνάλυση, στὸ βάθος του παραμένει συγκινητικὰ καὶ ζεστὰ ἀνθρώπινη υπόθεση. Στους ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις μπορεῖ εὐκόλως νὰ θυσιαστοῦν στὶς ιδέες, ποὺ ἐνδέχεται καὶ νὰ χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους. Στὸν ἀγῶνα τοῦ ’40 οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις εἶχαν τὴν προτεραιότητα. Ἡ κρυφὴ ἐλπίδα τῶν στρατιωτῶν ἦταν νὰ ξανασμίξουν μὲ τοὺς δικούς τους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν ἀγῶνα ποὺ ἔδενε ὅλους σὲ μιὰ ὁμοψυχία καὶ ἐνότητα ὅχι συμφερόντων, οὔτε ἰδεῶν, ἀλλὰ ψυχῶν.

Ὁ ἀνθρώπινος, ψυχικὸς αὐτὸς δεσμὸς ἐξηγεῖ σὲ ἓνα μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐντυ-

πωσιακή άντοχή, πού επέδειξαν οί μαχητές του άλβανικού μετώπου, και ἴσως και τίς στρατιωτικές ἐπιτυχίες τους. Ἡ ἐθνική συνοχή δὲν ὑπῆρξε πάντοτε χαρακτηριστικό τῆς Ἱστορίας μας, οὔτε ἐπέζησε κατὰ τὴν ιδεολογικοποιημένη περίοδο πού ἀκολούθησε τὸν πόλεμο τοῦ '40-'41. Χρειάστηκε πολὺς χρόνος καὶ κόπος γιὰ νὰ ὁμονόησει καὶ πάλι τὸ ἔθνος μας. Ἡ ἐποποιία τοῦ '40 καταδεικνύει πόσο ἀπαραίτητη εἶναι ἡ ἐθνική ὁμοψυχία γιὰ νὰ προκόψει ὁ λαός μας. Καὶ πόσο σημαντικός παράγων εἶναι ἡ ὁμοψυχία αὐτὴ γιὰ νὰ μεγαλουργήσει.

4. Ἀλλὰ ὁ πόλεμος τοῦ '40 δὲν ἦταν πόλεμος μόνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἄν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀντέδρασε μὲ τόση ὁρμὴ κατὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἂν ἐπῆρε τὰ βουνὰ τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τὴ Γερμανικὴ κατοχή, ἦταν γιὰτὶ διέβλεπε ὅτι τίς ὥρες ἐκεῖνες διακυβεύονταν τὰ ἱερὰ καὶ ὅσια ὅχι μόνο τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ ἀξιοπρέπειας. Εἶναι περιέργο, ἀλλὰ ἡ ἱστορία ἔχει τίς παραδοξότητές της –ὅτι ἓνα δικτατορικὸ καθεστῶς ξεσήκωσε τοὺς Ἕλληνες νὰ πολεμήσουν ἐναντίον τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ δικτατοριῶν, πού μέχρι τὴν ὥρα ἐκείνη ἀποτελοῦσαν τὸ πρότυπό του. Καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαός, μὲ μιὰ μεγαλόφρονη χειρονομία διέγραψε τίς ἀμαρτίες τοῦ καθεστώτος ἐκείνου, καὶ ὑπακούοντας στὴν κλήση του στρατεύτηκε στὴ μάχη κατὰ τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Αὐτὸ πού προεῖχε πλέον ἦταν ἡ ἐλευθερία, μιὰ ἐλευθερία ὅχι μόνο τῆς Πατρίδας, ἀλλὰ τοῦ Ἀνθρώπου γενικά.

Εἶπαμε πρὸ ὀλίγου ὅτι ὁ ἀνθρώπινος, ὁ ψυχικὸς παράγων διαδραμάτισε καίριον ρόλο στὸν ἀγῶνα τοῦ '40. Ὁ Ἕλληνας ἔχει βαθεῖα μέσα του τὴν τάση νὰ θέτει τὸ πρόσωπο ὑπεράνω τοῦ Νόμου. Αὐτὸ τὸν ὁδηγεῖ συχνὰ στὴν ἀδυναμία νὰ συγκροτήσει αὐστηρὴ ἔννομη τάξιν στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ του. Καὶ ἐνῶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται συχνὰ ἐπιζήμιον ἐλάττωμα, δὲν παύει νὰ ἔχει καὶ τὴ θετικὴ πλευρά του. Ἡ ρήση τοῦ Χριστοῦ “τὸ Σάββατον ἐγένετο διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον” (Μάρκ. 2, 27) ἔχει ἰδιαίτερη ἀπήχηση στὴν ψυχὴ τοῦ Ἕλληνα. Γι' αὐτὸ τείνει νὰ εἶναι ἀνεκτικὸς πρὸς τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν συνανθρώπων του καὶ νὰ ἀποδέχεται τὸν ξένο καὶ ἀλλόφυλο μὲ περισσότερὴν εὐκολία ἀπὸ ὅσον ἄλλοι λαοί.

Ὁ πόλεμος τοῦ '40 καὶ ἡ Γερμανικὴ κατοχὴ πού ἀκολούθησε κατέδειξαν μὲ τὸν δραματικώτερον τρόπο τὸν παγκόσμιον καὶ πανανθρώπινον χαρακτῆρα τῶν ἀγῶνων, τίς ὁποῖες ἐκαλεῖτο νὰ ὑπερασπίσει ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τὴν ὥρα ἐκείνη. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, γιὰ τὴν ἀντίληψιν ὅτι κάθε ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, θρησκείας ἢ ἄλλης καταστά-

σεως και ιδιότητας, είναι μοναδικός και αναντικατάστατος, και δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται ως μέσον προς σκοπόν ή να υφίσταται άνιση μεταχείριση και προσβολή της προσωπικότητάς του. Οι αρχές αυτές ανταποκρίνονται στην πίστη της Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στην Ἀγία Τριάδα ως τὸ πρότυπο τοῦ ἀνδρωπίνου προσώπου, μιὰ πίστη ποὺ τὴν μετέτρεψε σὲ ἥθος ἢ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἂν ὅχι πάντοτε στὴν πράξη, πάντως στὴ διδασκαλία της καὶ στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ της.

Τὶς ἀρχές αὐτές ἐπρόκειτο νὰ υἱοθετήσῃ ἐπισήμως καὶ νὰ ἐνσωματώσῃ στὸ δίκαιό του μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμο ὁ ἐλεύθερος κόσμος, στὸν ὁποῖον ἀνήκει πλέον καὶ ἡ χώρα μας. Ἡ ἐποποιία τοῦ '40 ὑπῆρξε μίᾱ ἀπὸ τὶς ἀποφασιστικές καὶ πλέον κρίσιμες προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἀνοίξῃ ὁ δρόμος πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῇ.

Οἱ ἐποποιίες δὲν μποροῦν νὰ μετατραποῦν σὲ καθημερινότητα. Ἀποτελοῦν ἐξάρσεις τῶν λαῶν σὲ ὀρισμένες στιγμὲς τῆς Ἱστορίας τους. Ἀφήνουν ὅμως ἓνα καταπίστευμα, μιὰ κληρονομιά στοὺς ἀπογόνους τους, γιὰ νὰ τὸ διαχειριστοῦν κατὰ τὴ βούλησή τους. Ποιὸ εἶναι τὸ καταπίστευμα τῆς ἐποποιίας τοῦ '40; Τί ἀφήσαν πίσω τους γιὰ τὶς ἐπόμενες γενεές ὁ θρυλικὸς ἡρωϊσμός καὶ οἱ ἀπαράμιλλες θυσίες τῆς γενεᾶς ἐκείνης; Καὶ πῶς ἀνταποκρίθηκαν στὴν κληρονομιά τους αὐτὴ ἐκεῖνοι ποὺ ἀκολούθησαν; Αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἔρχονται σήμερα στὴ σκέψη μας, καθὼς τιμοῦμε γιὰ μίᾱ φορὰ ἀκόμα τὴν ἐπέτειο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ '40.

Στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐδαφικῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸ καταπίστευμα ὑπῆρξε πενιχρό. Καναταλώθηκε εὐθύς μετὰ τὴ λήξη τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, ὅταν καὶ αὐτὰ τὰ κεκτημένα μὲ θυσίες καὶ αἷμα στὴ Βόρειο Ἠπειρο ἔφυγαν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ἐπρεπε, βλέπετε, νὰ μοιραστεῖ ὁ κόσμος κατὰ τὴν κρίση τῶν μεγάλων, καὶ ὅχι τῶν μικρῶν, δυνάμεων τῆς νίκης. Οἱ μικροὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὴ δόξα. Μόνον οἱ μεγάλοι δικαιοῦνται τὴ νίκη. Στοὺς ἀγωνιστὲς τῶν ἀλβανικῶν βουνῶν ἀποδόθηκαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους τὰ εὔσημα τῶν “ἡρώων ποὺ πολεμοῦν σὰν Ἕλληνες”, καὶ αὐτὸ κρίθηκε ἀρκετό. Μὲ δυσκολία, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, μᾶς ἐπιστράφηκαν τὰ Δωδεκάνησα. Ἐνα μεγάλο ὅμως μέρος τῆς Κύπρου παραχωρήθηκε οὐσιαστικά σ' ἐκείνους ποὺ ἐπέλεξαν, ἀντὶ τῶν θυσιῶν τοῦ πολέμου, τὴν οὐδετερότητα.

Μένει όμως τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα. Ποιὸ εἶναι αὐτό, καὶ τί νόημα μπορεῖ νὰ ἔχει στὴ σημερινή ιστορικὴ πραγματικότητα;

Στὴ σύντομη ἀνάλυση τοῦ πνευματικοῦ νοήματος, τῆς ἐποποιίας τοῦ '40, ποὺ ἐπιχειρήσαμε στὴν ὁμιλία αὐτή, ἐπισημάνσαμε μερικὲς ἀπὸ τὶς πνευματικὲς ἀρχὲς ποὺ στάθηκαν κινητήρια δύναμη στὸν ἀγῶνα τοῦ '40. Ὁ πόλεμος γιὰ τὴ δόξα, καὶ ὄχι κατ' ἀνάγκην γιὰ τὴ νίκη, ἀνύψωσε τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνο σὲ δυσθεώρητη πνευματικὴ περιωπή. Τοῦ ἀφήρεσε κάθε ἔχνος ἐπεκτατισμοῦ καὶ συμφεροντολογικῆς σκοπιμότητος. Δὲν ἦταν ἀγῶνας γιὰ τὴν αὔξηση ἰσχύος, στρατιωτικῆς, οικονομικῆς ἢ γοήτρου, ὅπως εἶναι τόσοι καὶ τόσοι πόλεμοι στὴν Ἱστορία. Ἦταν ἀγῶνας γιὰ τὸ δίκαιο, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν μικρῶν ἐναντι τῶν μεγάλων, ἓνα ράπισμα στὸν κάθε μορφῆς ὀλοκληρωτισμό.

Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς ἀνέδειξε τὴν πίστη στὸ ἀνθρωπίνως ἀδύνατο ὡς δυνατό, καὶ κατέδειξε ὅτι ὁ ἀνθρώπος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ζῶα, δὲν ἀποδέχεται τοὺς φυσικοὺς νόμους, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατο, ὡς μιὰ μοιραία πραγματικότητα, στὴν ὁποία καλεῖται δουλικὰ νὰ σκύψει τὸ κεφάλι. Ἡ λεβεντιά καὶ τὸ φιλότιμο ἀποδείχτηκαν καὶ πάλι ἐννοιεῖς ἐλληνικὲς, δυσμετάφραστες σὲ ξένη γλῶσσα. Πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ –καὶ ἐνίοτε μπροστά– στάθηκε ἡ Ἐκκλησία προβάλλοντας ἐπὶ αἰῶνες τοὺς ἀγίους καὶ τοὺς μάρτυρες ὡς πρότυπα ἡθους συντελώντας καὶ καλλιεργώντας ἔτσι στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα, ποὺ τοὺς κληροδότησε ἡ ἀρχαιότητα. Ἡ Παναγία ἐγίνε σύμβολο, ἱερὴ παρουσία καὶ Σκέπη τοῦ ἀγῶνα, ἐκφράζοντας τὴ Μάννα τοῦ κάθε στρατιώτη, ἡ ὁποία ἔμεινε πίσω στὰ μετόπισθεν, μιὰ Μάννα ποὺ ἔζησε ὅσο κανεὶς τὴ θυσία τοῦ παιδιοῦ της, καὶ ποὺ σκέπαζε μὲ τὴν ἀγάπη της αὐτούς, ποὺ ἀψηφοῦσαν τὶς κακουχίες καὶ τὸν θάνατο στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας.

Ὅλα αὐτὰ προσέδιδαν στὸν ἀγῶνα τοῦ '40 ἓνα χαρακτῆρα θαυδαλὸν ἀνθρώπινο. Ἡ μάχη δὲν γινόταν γιὰ ιδέες, ἀλλὰ γιὰ πρόσωπα, γι' αὐτὰ ποὺ εἶχαν μείνει πίσω, γι' αὐτὰ ποὺ εἶχαν ἤδη φύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ, καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐλθοῦν στὴ ζωὴ. Ἔτσι φανερώθηκε στὴν πράξη ἡ ἀλήθεια ὅτι ἀληθινὴ ὁμοψυχία δὲν φέρνουν οἱ ιδέες, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη, ἡ σχέση καὶ ἡ κοινωνία τῶν προσώπων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ιδιότητες καὶ τὰ πιστεύματά τους.

Ὅλη αὐτὴ ἡ πλούσια πνευματικὴ παρακαταθήκη πέρασε στὰ χέρια τῶν γενεῶν ποὺ ἀκολούθησαν. Οἱ γενεὲς αὐτὲς ἀπογοητευμένες ἀπὸ τὴν τροπὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ διέψευσε πολλὰ ἀπὸ τὶς προσδοκίες τους, ἀνέπτυξαν σιγά-σιγά

μιά αδιαφορία και ένα σκεπτικισμό προς κάθε τι τὸ πνευματικό. Ἡ λεβεντιά και τὸ φιλότιμο ἔπесαν θύματα μιᾶς μεταπολεμικῆς νοοτροπίας, ποὺ ἀνήγαγε τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα και τὸ ἀτομικὸ συμφέρον σὲ ὕψιστο κριτήριό τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἕνας πρακτικὸς ὀρθολογισμὸς κυρίεψε τὸν κόσμον μετὰ τὸν Πόλεμο. Κανεὶς πιά δὲν διακινδυνεύει τίποτε, ἂν δὲν μετρήσει τὸ ἄμεσο –ὄχι τὸ ἀπώτερο– συμφέρον. Ἡ πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ '40 μοιάζει νὰ ἔχει ἐξανειμιστεῖ ἢ νὰ ἔχει καταποθεῖ ἀπὸ τὸν εὐδαιμονισμό, ποὺ θυσιάζει τὰ πάντα στὴν εὐμάρεια, και ἀδειάζει τίς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ πίστη και ἀπὸ ἀγάπη.

Μέσα στὴ νέα αὐτὴ πραγματικότητα φαίνεται νὰ χάνει τὸ νόημά της κάθε θυσία γιὰ τὴν πατρίδα. Σήμερα και ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας τείνει νὰ καταποντιστεῖ στὸν κοσμοπολιτισμὸ και τὴ λεγομένη παγκοσμιοποίηση, ποὺ παράγει ἡ οἰκονομία και ὑποβοηθεῖ ἡ τεχνολογία. Τί νόημα, λοιπόν, μπορεῖ νὰ ἔχει σήμερα τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα τῆς ἐποποιίας τοῦ '40;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἴσως μπορεῖ νὰ δώσουν ἀπάντηση οἱ ιδέες τοῦ Λαμαρτίνου, ὁ ὁποῖος τὸν 19ο αἰῶνα κάνει λόγο γιὰ δύο εἶδη πατριωτισμοῦ. Αὐτὸν ποὺ τὸν ἀποτελοῦν ὅλα τὰ μίσση, ὅλες οἱ προλήψεις, ὅλες οἱ ἀδρεῖς ἀντιπάθειες ποὺ τρέφουν οἱ λαοὶ ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Και ἓναν ἄλλο πατριωτισμὸ, ποὺ τὸν ἀποτελοῦν, ἀντίθετα, ὅλες οἱ δυνατότητες, ὅλα τὰ δικαιώματα ποὺ διαθέτουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ λαοί. Σύμφωνα με αὐτὸν τὸν πατριωτισμὸ, ἀγαπώντας πάνω ἀπ' ὅλα τὴ δική σου πατρίδα, ἀφήνεις νὰ ξεχειλίσουν ὅλες οἱ συμπάθειες πέρα ἀπὸ φυλές, γλώσσες, σύνορα.

Στὶς ιδέες αὐτὲς μοιάζει νὰ ἐντάσσεται και τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα τῆς γενεᾶς τοῦ '40. Αὐτὸ τὸ καθιστᾷ και σήμερα ἐπίκαιρο. Ἡ ἐποποιία ποὺ τιμοῦμε σήμερα ἦταν γιὰ τὴν ἀγάπη ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἥρωές της ἤξεραν νὰ πεθάνουν γιὰ τὴν πατρίδα. Ἀφοῦ μόνον αὐτοὶ ποὺ ἀγαποῦν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ξέρουν νὰ πεθαίνουν γιὰ τὴν πατρίδα.

Ἐξήντα ἔξι χρόνια μετὰ –δυὸ γενεές ὁλόκληρες– και ἡ ἐπέτειος, ποὺ τιμᾷ ἀπόψε τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ μας ἱδρυμα, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπέμπει τὸ μήνυμά της. Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀντιμετωπίζει σήμερα τοὺς ἴδιους κινδύνους, ποὺ τὴν ἀπείλησαν τὸ '40. Οἱ κίνδυνοι πλέον εἶναι κυρίως πολιτισμικοί: πῶς θὰ ἐπιβιώσει τὸ ἥθος τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας και τῆς λεβεντιάς σὲ ἓναν κόσμον, ποὺ ὑποτιμᾷ, ἂν δὲν μυκτηρίζει, τίς πνευματικὲς αὐτὲς ἀρχές. Ἴδου ἡ πρόκληση γιὰ τὴν παιδεία και τὴν Ἑκκλησίά μας! Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ πορεία ποὺ ἐπέλεξεν ὁ πολιτισμένος κόσμος σήμερα, και ποὺ ἀκολουθεῖ και ἡ Πατρίδα μας, τῆς

προσφέρει τὴν εὐκαιρία καὶ τὴ δυνατότητα νὰ μεταγγίσει τὸ πνεῦμα τοῦ '40 στὴ σύγχρονη πραγματικότητα. Σήμερα ἡ πατρίδα μας καλεῖται νὰ συμβάλει στὴ διαμόρφωση μιᾶς Εὐρώπης, καὶ ἐνὸς κόσμου, στὸν ὁποῖο κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τοῦ σεβασμοῦ, καὶ κάθε λαός, ὅσο μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πολιτισμικῆς του ἰδιαιτερότητας.

Ἄν οἱ πνευματικὲς αὐτὲς ἀρχὲς προωθηθοῦν καὶ εὐδοκιμήσουν στὸν κόσμο ποὺ ζοῦμε, καὶ στὸν κόσμο ποὺ ἔρχεται, τότε οἱ ἥρωες τῆς ἐποποιίας τοῦ '40 θὰ αἰσθάνονται δικαιωμένοι. Διότι οἱ ἥρωες αὐτοὶ ἤξεραν νὰ πεθαίνουν γιὰ τὴν Πατρίδα, ἀκριβῶς γιατί ἐγνώριζαν ν' ἀγαποῦν τοὺς ἀνθρώπους.

Σᾶς εὐχαριστῶ.
